

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Статтю присвячено дослідженню тенденцій розвитку інформаційного суспільства та його впливу на процес модернізації в Україні.

Ключові слова: модернізація, інформаційне суспільство, теорія, держава, суспільство, демократія.

Постановка проблеми. Новим викликом для української держави на шляху модернізації стає необхідність сприяння та оптимізації інформаційної складової у всіх сферах життя суспільства. Створення соціальних, правових, політичних механізмів, адекватних тенденціям інформатизації українського суспільства, набуває сьогодні актуальне значення. Це обумовлено тим, що світ навколо нас демонструє дедалі більше ознак Інформаційного суспільства, створюється єдиний інтелектуальний і емоційний простір.

Україна позиціонує себе як вільна, відкрита країна, для якої не існує відмежованості від світової спільноти, від інших культур та ідей. У 1994 році група на чолі з віце-президентом Єврокомісії М. Бангеманном надала змістовну доповідь, яка й поклала початок європейському Інформаційному суспільству, оскільки дала основні визначення, характеристики й ознаки такого суспільства у Європі. Отже, майбутнє нашої держави у Європі неможливе без урахування політичною системою України цих нових завдань.

Інформаційні мережі, які сьогодні формуються в світі - засіб об'єднання не лише континентів, корпорацій, урядів чи економік; це – засіб об'єднання людей, їхніх способів світобачення. Основним принципом існування інформаційного простору є доступність для кожного і можливість включення - принаймні потенційна – всіх інститутів суспільства і держави. Засновники однієї з концепцій інформаційного суспільства вважають, що за подальшої інформатизації у світі зсуви і радикальні зміни відбудуться на всіх рівнях суспільства. Коли ж змінюється стільки соціальних, технологічних і культурних параметрів одночасно, тоді виникають не

лише зсуви, але й якісні зміни – не лише нове суспільство, але й зачатки абсолютно нової цивілізації [1].

Американський вчений Мануель Кастельс, що є автором трилогії «Інформаційна доба: економіка, суспільство, культура», вважає, що новий світ зародився ще наприкінці 1960-х - середині 1970-х внаслідок трьох незалежних процесів: 1) революції інформаційних технологій; 2) кризи як капіталізму, так і етатизму; 3) розквіту культурних суспільних рухів, таких як лібертаріанізм, боротьба за права людини, фемінізм, захист навколишнього середовища. Взаємодія між цими процесами та спровоковані ними реакції створили нову домінуючу соціальну структуру, мережеве суспільство; нову економіку – інформаційну глобальну і нову культуру – культуру реальної віртуальності. Саме ці параметри, на його думку обумовлюють майбутнє цивілізації.

Для того щоб Україні не залишитися поза цивілізаційним поступом, необхідно формувати ефективні та дієві механізми інформаційного суспільства. Але необхідно розуміти, що цей процес передбачає не тільки позитивні, але і негативні тенденції соціально-політичних трансформацій політичної системи.

Метою статті є висвітлення переваг на шляху побудови суспільства нового типу та можливих загроз, які треба враховувати при побудові демократичного майбутнього.

Переваги та недоліки інформаційного суспільства сформульовані у концепціях такого суспільства та висновках науковців щодо соціальних наслідків інформатизації. Наведемо найбільш значущі та резонансні.

Історично перші наукові дослідження в сфері інформаційного суспільства містили так зване *технологічне* визначення. Автори, які дотримуються такої точки зору, вважають, що інформаційне суспільство має місце тоді, коли бурхливо розвиваються та широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології. Відповідно до такого бачення саме технології виступають тим чинником, під впливом якого відбуваються зміни у суспільстві, вони забезпечують трансформацію сучасного соціуму на майбутнє більш безпечне та досконале. Розвиток технологічних концепцій інформаційного суспільства, пов'язаний з іменами таких всесвітньо відомих соціологів та футурологів, як Йонедзі Масуда та Елвін Тоффлер, Збігнев Бжезинський. «Постіндустріальне суспільство, – стверджує Бжезинський, – стає технотронним суспільством – суспільством, що у культурному, психологічному, соціальному й економічному

відношенні формується під впливом техніки й електроніки, особливо розвинутих в галузі комп'ютерів і комунікацій» [2, с. 9].

При зовнішній послідовності та відповідності технологічних визначень дійсності не можна не погодитися з критичними зауваженнями щодо такого бачення інформаційного суспільства, висловленими англійським професором Френком Уебстером. По-перше, достатньо складно визначити «точку на технологічній шкалі, досягши якої суспільство можна вважати інформаційним». По-друге, неправильно вважати позасоціальний феномен (технологію) чинником, що визначає розвиток суспільства. Технологія сама є результатом розв'язання певних соціальних потреб і вважати її самодостатнім чинником соціальних трансформацій непослідовно [3, с. 17].

Технологічні підходи корисні фіксацією того наскільки велике значення у сучасному суспільстві мають інформаційно-комунікаційні технології. При цьому зауважимо, що значення є несамостійним, технології важливі не самі по собі, а лише у зв'язку з тим видом соціальної активності, для автоматизації чи інтенсифікації яких вони використовуються.

Подальший розвиток теорій інформаційного суспільства відбувається в контексті дослідження специфічних тенденцій розвитку економічних та політичних відносин, змін у структурі зайнятості населення, особливостей організації діяльності людини в контексті розвитку глобальних інформаційних мереж, трансформацій культурної складової суспільства тощо.

Знаковою віхою у розвитку теорій інформаційного суспільства стала поява у 1973 році роботи Деніела Белла «Прихід постіндустріального суспільства. Досвід соціального прогнозування». У запропонованій Д. Беллом типології суспільного устрою роль критерію відіграє домінуючий на певній стадії вид найманої праці, саме він є визначальною рисою того чи іншого суспільства. Інформаційне суспільство характеризується тим, що більшість зайнятих переходить до сфери послуг, яка швидко розвивається завдяки зростанню продуктивності сільського господарства та промисловості. При цьому робота у сфері послуг є по суті інформаційною, оскільки послуги являють собою взаємодію з людьми, яка здійснюється на основі інформації. Ця ключова теза дозволяє встановити такі важливі характеристики сучасних соціальних трансформацій: 1) суспільна значимість інформації обґрунтовується тим, що вона є предметом труда більшості населення, саме завдяки їй забезпечується найбільш поширений у інформаційному суспільстві вид діяльності – надання послуг; 2) підвищення суспільної значимості

теоретичного знання, яке доводить Д. Белл, повертає нас до важливості розв'язання проблемних питань захисту авторського права та інтелектуальної власності в сучасних умовах.

Економічне визначення інформаційного суспільства відображає тенденції зростання економічної цінності інформаційної діяльності. Дослідники, що дотримуються такої точки зору, вважають, що інформаційне суспільство з'являється, коли в економічній сфері інформаційна активність превалює над діяльністю в галузі сільського господарства та промисловості. Означений підхід додає такі характеристики сучасних соціальних трансформацій: 1) велика економічна значущість відносин, пов'язаних з інформацією; 2) принципова неможливість виділення інформаційного сектора, своє значення він набуває як складова інших видів діяльності. Представники школи регулювання економіки Ален Ліпіц та Мішель Альєтто обґрунтовано доводять, що інформація та інформаційні технології є необхідною умовою стабільності сучасного режиму накопичення капіталу.

На думку американського професора Герберта Шиллера в інформаційній сфері домінують інтереси корпоративного капіталізму. Розвиток інформаційних технологій відбувається в інтересах приватного бізнесу, а не суспільства в цілому. Ураховуючи означені положення Г. Шиллер аналізує небезпеки сучасного інформаційного простору. Так, він зазначає, що зміст повідомлень у засобах масової інформації визначається тим, чи забезпечить воно більшу аудиторію для реклами. Це призводить до збільшення кількості інформації, але не покращення інформованості населення. «Ми бачимо і чуємо все більше та більше про все менш і менш істотні речі» [4**Ошибка!** **Источник ссылки не найден.**].

Таким чином, до особливостей сучасного інформаційного суспільства слід додати небезпеки функціонування інформаційної сфери, пов'язані з її капіталізацією. Дослідження Г. Шиллера порушують питання про побудову ефективного механізму контролю за розвитком та функціонуванням медійного бізнесу та попередження його негативних соціальних наслідків.

Серед досліджень, пов'язаних з небезпеками маніпулятивного інформаційного впливу слід зазначити роботи німецького суспільствознавця Юргена Габермаса. Інформаційні технології, зокрема піар, внесли до публічної сфери маскарад, який використовується учасниками для того, щоб приховати дійсні інтереси під час міркувань про «суспільство загального добробуту» або «національні інтереси». Все це дає Ю. Габермасу підстави називати

сучасну політичну дискусію «підробкою» справжньої публічної сфери, казати про перетворення політичного життя на шоу, яке розігрується перед обдуреними «глядачами, які тут же готові до нього приєднатися» [5, с. 195]. Також вчений робить акцент на залежність політичного життя країни від можливих маніпуляцій, які взагалі ставлять під сумнів можливість демократичного розвитку країни. Отже, ще однією важливою характеристикою інформаційного суспільства є складна система політичної участі, яка забезпечується сучасними інформаційними технологіями.

Вихідним положенням теоретичної конструкції англійського соціолога Ентоні Гідденса є така теза: світ у якому ми живемо, організований набагато більше, наше життя заплановане та упорядковане так, як ніколи раніше. Щоб така високоорганізована форма суспільних зв'язків існувала, необхідним є систематичний збір інформації про індивідів та їхню діяльність. Модернізація суспільства – це збільшення можливостей вибору для його членів. Однак модернізація потребує підвищення рефлексивності на кожному рівні організації суспільства. Під зростанням рефлексивності вчений розуміє більш повне відстеження ситуації (збір інформації), яке дозволяє накопичувати знання, необхідні для здійснення вибору. Саме необхідність здійснювати вибір в умовах суспільства, що ускладнюється, зумовлює підвищену потребу у інформації, розвиток інформаційних технологій, засобів масової інформації тощо [6, с. 277–280]. Е. Гідденс звертає увагу на те, що: організація сучасного суспільства як обов'язкова умова функціонування передбачає збирання інформації про особу, технології, які використовуються, дозволяють шляхом збирання та накопичення великих обсягів інформації забезпечити реальне покращення життя кожного надаючи йому можливість широкого вибору варіантів поведінки, в той же час це створює загрози від порушень права на повагу до приватного життя до тоталітарних методів керування суспільством. Крім цього висновки Е. Гідденса щодо надзвичайної організаційної ускладненості сучасного суспільства з необхідністю порушують питання нових форм захисту цієї організації. Очевидно, що більш складну систему набагато легше вивести з ладу ніж просту, отже сучасне суспільство через власну ускладненість має більше ризиків втрати стабільності.

Серед наукових підходів до визначення основних характеристик інформаційного суспільства окреме місце займають теорії, що використовують як основну ознаку суспільства нового типу так званий *просторовий* критерій. Він полягає у тому, що в суспільстві нового

типу інформаційні мережі чинять глибокий вплив на організацію часу та простору.

Розгляд концепцій інформаційного суспільства був би неповним без культурного критерію. Для науковців, що досліджують цей контекст, визначальною рисою сучасного суспільства є набагато більша інформативність сучасної культури, ніж будь-якої попередньої. Життя істотно символізується, воно проходить в процесах обміну повідомленнями, спостерігається вибухове зростання знаків. Однак таке зростання знаків приводить багатьох дослідників до парадоксального висновку: із зростанням кількості знаків вони втрачають свою вагу. Так, Жан Бодіяр зазначає: «Знаків стає все більше, а сенсу все менше» [7, с. 95]. М. Павликова зазначає, що ми тонемо в інформації, але у знаннях відчуваємо голод, та наводить думку нобелівського лауреата, економіста Г. Саймона: «сьогоднішня інформація винищує та поїдає увагу своїх споживачів» [78, с. 83].

Самостійною проблемою та визначальною ознакою інформаційного сучасного суспільства є також втрата державою своїх позицій у сфері суспільного контролю. Сучасні дослідники формулюють так званий парадокс «інтеграції-дезінтеграції». Українська дослідниця Л. Нагорна зазначає, що поширені очікування електронної демократії, гібридної ідентичності з прозорими кордонами, космополітичної етики відповідальності не справдилися. «Навпаки, побічним ефектом глобалізації та всесвітньої комунікації стала активізація явищ гетерогенності, локалізації, фрагментації, що змусило політологів спішно вводити в обіг гібридні терміни – «глокалізація», «глоболокалізм», «фрагмеграція» тощо». Отже, означений парадокс полягає у тому, що хоча комунікаційні мережі забезпечують певну інтеграцію людського суспільства, власно зв'язок між людьми відсутній, існує його ілюзія, створена інформаційними технологіями. Насправді ж соціальні контакти втрачають свою інтенсивність. Втрата цих контактів, а відповідно й зменшення ефективності механізму критичного оцінювання інформації, що надходить, призводить до того, що молоді громадяни стрімко втрачають уявлення про оточуючу реальність та своє місце в ній, насичення інформаційного простору автоматично не створює організованого суспільного простору, призводить до проблеми «втрати реальності» [9, с. 7-8].

Проведений аналіз наукових концепцій інформаційного суспільства та досліджень у сфері його становлення та функціонування дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Становлення інформаційного суспільства – це домінуюча тенденція світових соціальних процесів та об'єктивна необхідність для України.

2. У структурі суспільних відносин надзвичайну важливість у зв'язку з цим мають: 1) відносини щодо отримання доступу до інформації, оскільки вона має істотне соціальне, політичне та економічне значення, є, у перспективі, предметом труда більшості зайнятих; 2) відносини щодо продукування та захисту знання, створення потужних інформаційних ресурсів, оскільки саме вони є необхідною передумовою прийняття ефективних рішень на рівні індивіда, суспільства або держави; 3) відносини, пов'язані з функціонуванням інформаційних технологій як засобів, що забезпечують ефективність людської діяльності.

3. Великим потенціалом суспільної небезпечності слід охарактеризувати таку тенденції розвитку інформаційного суспільства: надмірна капіталізація інформаційного простору; небезпека антидемократичного розвитку через маніпуляції суспільною свідомістю в політичній сфері; небезпека системних порушень права на повагу до приватного життя та тотального контролю над особистістю через створення надпотужних баз персональних даних; зростання рівня ідеологічної уразливості політичних систем через наявність потенціалів глибоких соціальних конфліктів, які можуть бути задіяні шляхом використання інформаційних технологій; втрата навичок роботи з інформацією через надмірне насичення нею соціального буття.

4. Описаний стан створює як небезпеки, так і певні переваги для українського суспільства. Небезпека полягає у тотальному виключенні України зі світових інтеграційних процесів як країни, що не може бути частиною прогресивного міжнародного співтовариства через принципову застарілість організації влади, недостатність технологічної бази та обмеженість, неготовність населення до існування в інформаційному просторі. Переваги полягають у тому, що за умов інтенсифікації становлення інформаційного суспільства, подолання небезпеки, про яку йшлося вище, ми маємо час та можливість попередити соціально небезпечні тенденції інформатизації.

Література

1. Тоффлер Э. Создание новой цивилизации. Политика Третьей волны / Елвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – Новосибирск : Сибирская молодежная инициатива, 1996.

2. Brzezinsky Z. Between two Ages. American's Role in the Technotronic Era / Zbigniew Brzezinski. – New York : Viking Press, 1970. – 334 p.
3. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер ; [пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Мальхиной] ; под. ред. Е. Л. Варгановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
4. Schiller H. Who Knows: Information in the Age of the Fortune 500 / Herbert I. Schiller. – Norwood, NJ : Ablex, 1981. – 187 p.
5. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society / Jurgen Habermas. [Translated by Thomas Burger with the assistance of Fre derick Lawrence]. – Cambridge : Polity, 1989 – 301 p.
6. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; [пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Мальхиной] ; под. ред. Варгановой Е. Л. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
7. Baudrillard, J. In the Shadow of the Silent Majorities, or, The End of the Social and Other Essays / Jean Baudrillard. – New York : Semiotext(e), 1983. – 123 p.
8. Павликова М. М. Парадоксы информационного общества / М. Павликова // Вестник Московского государственного университета. – Сер.10. Журналистика. – 2008. – № 1. – С. 82–91.
9. Нагорна Л. Символічний простір інформаційного суспільства: зорові аберації віртуальності / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2009. – № 2. – С. 3–11.

В статье исследуются тенденции развития информационного общества и его влияния на процесс модернизации в Украине.

Ключевые слова: модернизация, информационное общество, теория, государство, общество, демократия.

In article tendencies of development of an information society and its influence on modernization process in Ukraine are investigated.

Key words: modernization, an information society, the theory, the state, a society, democracy.

Карчевська Олена Василівна – доцент кафедри політології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Бебик В. М.